

Міхаель МОЗЕР

*Причинки
до історії
української
мови*

За загальною редакцією
Сергія Вакуленка

Видання третє,
переглянуте й поправлене

Вінниця
Нова Книга
2011

УДК 821.161.2.09
ББК 83.3(4УКР)5
М 74

Рецензенти: *Лариса Масенко*
Віктор Мойсієнко
Михайло Лесів

За загальною редакцією *Сергія Вакуленка*

Міхаель Мозер. Причинки до історії української мови ;
М 74 Монографія ; Вид. третє перегл. і поправл. / За заг. редакцією
Сергія Вакуленка. – Вінниця : Нова Книга, 2011. – 848 с.
ISBN 978-966-382-366-9

Книга Мозера підтверджує важливість української мови на міжнародній карті світу і є цінним внеском у дану наукову ділянку. Вона складається із 27 статей, написаних в оригіналі різними мовами: німецькою, англійською, польською, російською й українською. Тут заторкується широкий спектр історичних аспектів української мови. Ця книга, супроводжена прискіпливою аналізою, численними прикладами та історичними й порівняльними паралелями.

Книга призначена для студентів, аспірантів, але вона також може бути корисною для лінгвістів, які спеціалізуються в інших мовах, зокрема слов'янських, а також для істориків, літературознавців та всіх тих, хто цікавиться історією української мови й культури.

УДК 821.161.2.09
ББК 83.3(4УКР)5

ISBN 978-966-382-366-9

© Вакуленко С. В., 2008
© Вакуленко С. В.,
перегл., поправл., 2011
© Нова Книга, 2011

УПРОВІДНЕ СЛОВО ВІД АВТОРА

Перекладач і редактор цієї збірки моїх статей Сергій Вакуленко по-прохав мене супроводити її переднім словом. Звичайно, я одразу погодився, однак тепер, сидючи перед монітором, сумніваюся: про що саме хотів би дізнатися мій читач?

Насамперед слід би розповісти, як виник задум цієї книжки. Застережуся: моєї провини в цьому нема, бо сама ідея належить моєму неоціненному перекладачеві та приятелеві, який уже багато років перебуває в курсі моєї роботи й особисто дійшов висновку, що мої україністичні здобутки останнього часу мають бути уприслупнені ширшим українським читацьким колам. Оскільки більшість моїх розвідок вийшли німецькою або іншими мовами й тільки відносно мало українською або російською – принагідно не можу не висловити сердечної подяки, крім Сергія Вакуленка, іншому моєму харківському приятелеві Андрієві Даниленку (який у межичасі перебрався до Нью-Йорка) за неодноразове шліфування моєї “приблизної” української стилістики – та оскільки опубліковано їх у дуже розмаїтих часописах і збірниках, друкованих по всій Середній і Східній Європі, а також у Північній Америці (що не всі їх в Україні легко знайти), ця ідея мені неабияк заїмпонувала. Деякі мої твердження та висновки напевно викличуть заперечення, чим може бути започаткована цікава дискусія, – а то є неодмінна умова поступу в нашій дисципліні. Для цієї книжки ми з Сергієм Вакуленком зупинилися на калейдоскопічній добірці моїх праць останніх років у галузі українського мовознавства. Деякі з давніших студій я сьогодні написав би, либонь, інакше, та все ж ми постановили залишити їх у первісному вигляді й тільки де-не-де я вніс певні вточнення та зміни. Частина розвідок щільно пов’язана з моєю монографією про історію української мови в Галичині з 1772 по 1848–49 рр., що я її все дописую й дописую – вже, мабуть, задовго. Вони віддзеркалюють перебіг моєї роботи над цією тематикою впродовж останніх років, і я маю надію, що вони вже тепер, іще до появи монографії, посприяють поживленню дискусії та досліджень у цій віддавна занехаяній ділянці. Історію української літературної мови в цьому томі моїх вибраних статей (за яким, можливо, з’являться й наступні), розглянуто, звісна річ, не вичерпно. Скажімо, в ньому нічого немає про давньосхіднослов’янську писемність, хоча я, звичайно ж, маю її за невід’ємну складову частину мовної історії України. Коло такого важливого періоду, як XVIII століття, я посправжньому заходився допіру останнім часом, і мої праці на цю тему

ще перебувають у друці. Не є тут предметом розгляду і наступний, ще важливіший період: історія української мови на підросійській Україні після 1798 р., – щонайперше тому, що саме в цій площині дотеперішні дослідники вже досягли дуже поважних результатів. Поза тим, рівночасно з цією книжкою виходить друком і моя монографія про мову Тараса Шевченка, що з нею, як мені хочеться сподіватися, запізнаються й українські читачі. Небагато уваги приділено в цій збірці й ХХ століттю: моє особисте його сприйняття (в якому, зрештою, бракує оцінки ключових подій міжвоєнної доби) може зацікавити українця можливістю порівняти погляд іззовні з власними присудами, робленими зсередини, а також із сьогоднішнім станом справ, не тотожним описаному мною.

Випереджаючи особисте запитання, яке мало не щоразу ставлять мені при зустрічах колеги з числа українців та українознавців, стисло розповім про себе. У моїх жилах немає української крові. Народився я в сім'ї австрійця, чії предки, скільки сягає людська пам'ять, мешкали у Верхній Австрії, та німкені з Ельбінга (тепер польського Ельблонга), яка наприкінці II-ої світової війни примандрувала до Австрії через Берлін і чий німецький рід має коріння в Померанії та в Райнлянді. До занять славістикою мене принадила класична російська література, яку я замолоду з великою насолодою читав у німецьких перекладах. Попри це, вступивши до Віденського університету на славістику й германістику, я спершу завзятіше студіював німецьке літературознавство, аж поки справа не дійшла до порівняльно-історичного мовознавства та історії слов'янських мов, із якими мене зазнайомили професори Герта Гютль-Фольтер і Франтішек Вацлав Мареш. Під ту пору я зацікавився різними слов'янськими мовами та культурами, серед них і українською, а відтак почав читати Юрія Шевельова, чії книжки та статті стали для мене справжнім упроводом до україністики – дисципліни, яка й дотепер не відпускає мене від себе.

У перекладі текстів до цієї збірки Сергієві Вакуленкові почасти допомогла Анна Соколенко. Їм обом належитья красна подяка за їхні старання, які зробили українську версію подекуди навіть привабливішою за першовзір. Зокрема, Сергієві Вакуленку пощастило звірити деякі цитати за оригінальними виданнями, що до них я не мав доступу. Великих зусиль вимагала й праця над покажчиками, до якої долучилася Вікторія Піддубна, знову ж таки заслуживши тим на мою щирю вдячність. Неабияк посприяла моїй роботі Ірина Дмитришин, уможлививши використання в цій книжці оригінального варіанта віршів Каспера Ценглевича, надрукованих у паризькому часописі «Новорочнік Демократични», надзвичайно рідкісному виданні, якого я ніде не міг знайти раніше.

Особливу подяку маю висловити Науковому Товариству ім. Шевченка в Америці (Нью-Йорк) і насамперед проф. д-рові Ларисі Онишкевич, а також Канадському Інституті Українських Студій (Едмонтон) й зокрема проф. д-рові Зенонові Когути та проф. д-рові Франку Сисину за підтримку запропонованого мною видавничого проекту. Щедре фінансування від цих установ – з фонду Наталії Данильченко та з коштів програми східноукраїнських студій ім. Ковальських відповідно – дозволило опрацювати й видати друком цю збірку моїх розвідок.

Цю книжку я присвячую своїм україномовним друзям, в Україні й поза Україною сущим, чие зацікавлення та дискусійне наставлення повсякчас спонукують мене досконалитися – на міру моїх сил.

Баден побіля Відня,
29 вересня 2008 р.

Міхаель Мозер

КІЛЬКА СЛІВ З НАГОДИ ТРЕТЬОГО ВИДАННЯ

Минуло не так багато часу, а після першого видання «Причинків» вже встигло розійтися й друге. З усіх усюд мене запитують, чи не можна ще десь запопасти цю книжку, – тож здається, що нове перевидання має сенс (і не лише через те, що дає змогу виправити певні недоліки попередніх).

За останні місяці я де тільки не натрапляв на згадки про «Причинки»: на сайті «Куда девать ненужное» пропонувано примірник “в обмен на конфеты” певного виробництва “в коробке”; на іншому етний україножер (їх із 2008 р. наче побільшало) неабияк здивував мене твердженням, що я “канадский подпидосник, который хочет поссорить братские народы”.

На щастя, я отримав і багато інших, часто дуже прихильних відгуків від філологів, істориків, культурознавців, просто зацікавлених читачів. Вони підтвердили моє давнє переконання: за дискусіями про українську мову та її історію варт слідкувати й брати в них участь, а наукова праця в цій галузі аж ніяк не є марною.

Баден побіля Відня,
7 січня 2011 р.

Міхаель Мозер

ЗМІСТ

Упровідне слово від автора	III
Кілька слів з нагоди третього видання	V
Коротка розповідь про зукраїнізованого Мозера (Сергій Вакуленко)	VI
Публікації Міхаеля Мозера в ділянці українського мовознавства та на близькоспоріднені теми	IX
Скорочення	XVI
Розвідки	
Прасхіднослов'янська мова чи східнослов'янська мовна спільність? <i>Переклав з німецької Сергій Вакуленко</i>	3
П'ять новознайдених галицько-українських грамот і їхня мова. <i>Переклав з англійської Сергій Вакуленко</i>	19
Огляд історії української мови середньої доби. <i>Переклав з німецької Сергій Вакуленко</i>	40
Руська (білоруська та українська) мова середньої доби: загальна перспектива. <i>Переклав з німецької Сергій Вакуленко</i> ...	55
Що таке “проста мова”? <i>Переклала з російської Анна Соколенко</i>	75
Зразкова “проста мова” та її синтакса. <i>Переклав з англійської Сергій Вакуленко</i>	112
Оповідка Марка Антонія де Домініса про власну втечу з Італії та її український переклад XVII ст. <i>Переклав з німецької Сергій Вакуленко</i>	132
До питання про генезу давньоруського мовного та історичного міту в київському «Синописі». <i>Переклав з німецької Сергій Вакуленко</i>	162
Санкт-петербурзька “деукраїнізація” мови «Синопису». <i>Переклала з російської Анна Соколенко</i>	223
Мова східноукраїнських грамот і ділових паперів у XVIII ст. <i>Переклав з німецької Сергій Вакуленко</i>	280

Мовне відродження галицьких українців (1772–1848/49 рр.) у центральноевропейському контексті. <i>Переклав з німецької</i> <i>Сергій Вакуленко</i>	303
Карпаторуська мовно-культурна тожсамість: погляд із Галичини (1772–1850 рр.). <i>Переклав з німецької</i> <i>Сергій Вакуленко</i>	332
Мовний світ львівського « <i>Studium ruthenum</i> »	352
Перші кроки народної “русинської мови” в шкільництві угорських русинів-українців: «Наука свѣтська» в букварі Івана Кутки (в порівнянні з її подільсько-галицькою попередницею «Полѣтикою свѣцкою»)	366
До історії української мови в Галичині: катехизм Івана Могильницького. <i>Переклала з польської Анна Соколенко</i>	384
Два “руські” (українські) букварі з півдавстрійської Галичини та їх мовна концепція. <i>Переклав з німецької Сергій Вакуленко</i>	389
Важливий крок в історії підручників з української мови: перші два видання букваря Івана Могильницького (Буда 1816 р., Львів 1819 р.)	420
Львівський «Руско-славенській буквар» 1847 р. і його мовна концепція. <i>Переклала з польської Анна Соколенко</i>	454
Віршовані привітання греко-католицьким єпископам і галицько-українське відродження: «Стихъ во честь Jego Преосващеньствѣ Квръ Іоаннѣ Снѣгѣрскомѣ» Йосифа Левицького (1837 р.). <i>Переклав з німецької Сергій Вакуленко</i> ...	462
Уживання української мови греко-католицькою Церквою в Галичині (1772–1859 рр.). <i>Переклав з німецької</i> <i>Сергій Вакуленко</i>	474
Українська (“руська”) мова галицьких поляків і полонофілів у 1830–1848 рр. <i>Переклав з німецької Сергій Вакуленко</i>	562
Руська чи російська? Мова галицьких москвофілів після 1848 р. <i>Переклав з німецької Сергій Вакуленко</i>	602
Чи намагався Олександр Духнович створити русинську літературну мову?	627
“Язичіє” – псевдотермін в українському мовознавстві. <i>Переклав з німецької Сергій Вакуленко</i>	641

Зміст

Українська (“руська”) версія «Общого Вѣстника законовъ державныхъ и правительства» (1849–1852 pp.), «Вѣстника законовъ державныхъ для королевствъ и краѣвъ въ державнѣй думѣ заступленныхъ» (1870–95/96 pp.) і «Вістника законів державних для корлівств і країв заступлених в радї державній (1895/96–1918 pp.)	667
Деякі віденські причинки до вироблення українських термінологічних систем. <i>Переклав з англійської Сергій Вакуленко</i>	684
Співіснування, зближення та помішання східнослов’янських мов у Білорусі та Україні. <i>Переклав з німецької Сергій Вакуленко ...</i>	718
Додатки	
Цитована література	737
Іменний покажчик (<i>уклала Вікторія Піддубна</i>)	781
Предметний покажчик (<i>уклали Сергій Вакуленко та Вікторія Піддубна</i>)	789

Наукове видання

Міхаель Мозер

ПРИЧИНКИ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Монографія

За загальною редакцією Сергія Вакуленка

Відповідальний редактор *С. І. Мазур*

Коректор *Л. Я. Шутова*

Комп'ютерна верстка: *Д. С. Бочаров*

Підписано до друку 13.09.11. Формат 60×90/16. Папір офсетний.

Гарнітура Таймс. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 53.

Тираж 200 прим. Зам. № 568.

ПП “Нова Книга”

21029, м. Вінниця, вул. Квятека, 20

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи

до Державного реєстру видавців, виготівників і

розповсюджувачів видавничої продукції

ДК № 2646 від 11.10.2006 р.

Тел. (0432) 52-34-80, 52-34-82. Факс 52-34-81

Е-mail: info@novaknyha.com.ua

www.novaknyha.com.ua